

תכנון מקיים (Sustainable Planning)

חזון להטמעת היבטי הקיימות במערכת התכנון בישראל

ד"ר בני פירסט, עמית חוקר בכיר במרכז למחקרי סביבה וקיימות באוניברסיטה הפתוחה

מערכת התכנון בישראל פועלת מזה כששה עשורים על פי חוק התכנון והבניה שעבר מאז למעלה מ-130 תיקונים, עדכונים ותוספות. החוק, שנכנס לתוקף בפברואר 1966 ולמעשה החליף ללא שינויים דרמטיים פקודות וצווים מתקופת המנדט הבריטי, הגדיר את המבנה ההיררכי של עבודת מוסדות התכנון והרכבם המינהלי והמקצועי, את סמכויות התכנון וכן את מנגנוני ההתנגדויות. לימים הותקנו מכח החוק גם תקנות תסקירי השפעה על הסביבה (התקנות הנוכחיות הן משנת 2003) שקבעו מסגרת לביצוע הערכה סביבתית של התכניות הרלוונטיות. חוק התכנון הבניה, בנוסף למספר חוקים יעודיים כגון חוק שמורות טבע וגנים לאומיים, חוק אויר נקי, חוק המים והיתרי רעלים נועד לשמש ארגז כלים עבור מוסדות התכנון והרשויות המבצעות למימוש מיטבי של התכניות, בעיקר כדי להביא לתועלת מירבית לציבור ולמנוע פגיעה סביבתית.

מערכת התכנון הישראלית פועלת במרחב גאו-פוליטי המאופיין במצרף של מספר מאפיינים: שטחה המצומצם של הארץ, הקצב המהיר ויוצא הדופן של גידול האוכלוסייה, בנוסף לעלייה מתמשכת ברמת החיים ובתוחלת החיים מייצרים ביקושים לפיתוח שלעתיים לא ניתן לעמוד בהם וקונפליקטים שקשה מאוד להתמודד עמם באופן יעיל. אם נוסיף לכך את מאפייני החברה הישראלית כמו מגוון מגזרים וניגודי אינטרסים עמוקים, ריבוי שחקנים ואינטרסים וכן תנאים גאו-פוליטיים, נבין כי מדובר בזירת פעילות שככל הנראה אין לה במדינות אחרות בעולם. אחת הדרכים שיש בה כדי להקל על האתגר היא חשיבה מחודשת שתעצב חוק תכנון ובניה עדכני התואם את הצרכים והאופי של המרחב הישראלי, הפיזי והחברתי כאחד.

על כן, מוצע כי חוקי התכנון בעתיד יושתתו על ערכי הקיימות, שביסודה ההבנה כי הקרקע ומשאבי הסביבה הם משאב מוגבל ההולך ומתכלה במהירות, וכי די בכמה החלטות תכנוניות שגויות בכדי לגרום למצוקה חברתית, קשיים כלכליים ופגיעות אקולוגיות שימשכו דורות. לפיכך, התכנון המקיים (sustainable planning) יאופיין **בדיאלוג מקצועי**, פתוח ואותנטי בין כלל השחקנים - במימשל, ציבור הרחב, ארגוני החברה האזרחית, יזמים וגורמי פיתוח וכן מדענים וחוקרים; **חשיבה בין דורית**, שעיקרה ראיית הנולד והבנת משמעות ארוכת טווח של החלטות התכנון; ו**בחינת חלופות** זו ליבת התכנון, שכן, כל החלטה לגבי פיתוח משמעותי צריכה להתקבל לאחר שנבחנו לעומק ומוצו שאר החלופות, בהיבטי מיקום, היקף וטכנולוגיה.

במישור המעשי על התכנון המקיים לשמש מסגרת ו"שולחן עבודה" הנע בין שלושה ממדים: האחד, **ממד אדריכלי-עיצובי** שבא לידי ביטוי בקביעת סטנדרטים חדשים וגבוהים יותר מהקיימים כיום, בכל הקשור לתכנון מפורט, עיצוב, הקמה ותחזוקה של מבנים ותשתיות. זאת כדי למנוע מפגעים אסתטיים ומחדלים אורבניים המשפיעים לרעה על שגשוג חברתי וכלכלי. השני, **ממד סביבתי** שבא לידי ביטוי בהקפדה על עקרונות תכנון מרחביים שמרביתם ידועים אך לא תמיד מיושמים כהלכה, ביניהם עירוב שימושים, מערכת הסעת המונים יעילה כשלב עירוני/ארצי, פיתוח צמוד דופן, הגנה על רציפות ואיכות השטחים הפתוחים לסוגיהם, ניצול המרחב התת קרקעי ויציקת תוכן משמעותי למקום (place making). השלישי, **ממד חברתי** שבא לידי ביטוי בתפיסת הציבור וארגוני החברה האזרחית כשותפים, ולא כמתנגדים פוטנציאליים, הפיכת ההתנגדות לתכניות להזדמנות להשבתן

ולא כאיום עליהן ויצירת מנגנון שיתוף ציבור אותנטי ולא כמס שפתיים, בכדי לשקם ולבנות מחדש את אמון הציבור בממסד.

שינוי ארגוני ותפיסתי זה נדרש בכדי לחזק במיוחד את מעמד ויכולות הרשויות המקומיות, שמתפקדות כגורם הריבוני הישיר האחראי לפעולות התכנון והבניה של הציבור בחיי היום יום. כך, המרחב העירוני המצטופף, בו חיים מרבית התושבים במדינה, יזכה לכלים אפקטיביים יותר עם מערכת תכנון מקיימת שתביא ליצירת צפיפות בריאה כפי שמתקיים בערים גדולות בעולם. מערכת תכנון מקומית הנשענת על דיאלוג ושיתוף תושבים אותנטי תגביר את אמון הציבור בממסד ואף תסייע בצמצום התנגדויות קנטרניות מסוג נמבי". דיאלוג תכנוני אפקטיבי התקיים כבר במהלך העשור האחרון במספר מקרים, בהם מעורבות פעילה של תושבים לתהליך התכנון הניבו הצלחות שתרמו לאיכות המרחב העירוני. לדוגמא, פארק המסילה ועמק הצבאים בירושלים, וכן גן קרית ספר בתל אביב

לפני כעשור פעל בישראל המטה לתכנון אחראי, שהיווה מסגרת של כ-30 ארגוני חברה וסביבה שנאבקו נגד רפורמות תכנון שכונו אז בין היתר "רפורמת הולילנד". הגיעה העת להתעוררות של התאחדות מקצועית ציבורית לקידום שינוי הפרדיגמה הנחוץ כל כך במערכת התכנון בישראל. נחיצותה הנדרשת במיוחד לשם עיצוב עירוניות מקומית טובה, כזו הנשענת על צפיפות בריאה, מבני בלוק קלאסי (בניה צפופה לרוחב במקום מגדלי ענק), תחבורה ציבורית יעילה ותרבות רחוב המאפשרת מפגשים אנושיים. מימוש של אלה באמצעות מסגרת חוקי תכנון המרחיבים את סמכויות הרמה המקומית תגביר גם את תחושת השייכות ומשמעות החיים בארץ הזו. דבריו של ח"כ ס. יזהר משנת 1962 אודות הפיתוח המואץ כבר אז יכולים לשמש לנו כאזהרה וכתמריץ לצאת למאבק ציבורי ומקצועי שיביא לשיפור מערכת התכנון: "הרי זו ארץ כה קטנה שדי בשתיים שלוש שגיאות גסות, וקלסתר פניה מושחת... אלה שגיאות שהן מן המעוות אשר לא נוכל לתקן... ואם לא נדע לעצור, סכנה של ממש היא שיגדל כאן דור אזרחים צעירים בלא חיבה יתרה לארץ, ובלא מגע הזדהות בלתי אמצעית עם הווייתה".